

Асим Пецо (Београд)

НАЗИВИ ДОЛИНА УЗ РЕКЕ У СРПСКОХРВАТСКОМ ЈЕЗИКУ

У овом раду се, из богате топономастичке проблематике, обрађује само једно питање — врло конкретно и јасно одређено: питање именовања долина уз речне токове на српскохрватском језичком тлу. А обрада овога питања, као и било којег другог питања из топономастике, има значаја и за историју и за дијалектологију језика чија се проблематика обрађује.¹

У вези са овом проблематиком — односом хидронима и топонима — као посебно интересантна намећу се следећа питања:

1. Питање преношења хидронима на имена области, долина или појединих места која се налазе на обалама река;
2. Колико је ова појава општесловенског карактера?
3. Да ли се ту, и колико, огледа утицај језичког супстрата?
4. Деривациони типови топонима са хидронимом у основи, посебно они префиксално-суфиксалног типа.

I. Преношење хидронима на топониме честа је појава у језицима, па и у нашем језику.² У овом недеривационом типу разликујемо неколико подврста топонима, и то:

а) Хидроним се преноси на географску област која је већа и про- странија од долине уз реку, чак и од целог речног слива. Та се област, често, поистовећује са облашћу средњовековне државе. Такви су примери: *Рашка*, *Босна*, *Зейа*, уп.: —

¹ В. В. А. Жучкевич, *Топонимика, крайкий географический очерк*, Минск 1965, као и: В. Н. Топоров—О. Н. Трубачев, *Лингвистический анализ гидронимов верхней Поднепровья*, АН СССР, Москва 1962, стр. 3 и даље.

² Овде се полази од давно утврђене чињенице да у оваквим случајевима хидроними претходе топонимима, в. о томе код А. Безлаја, *Slovenska vodna imena*, Ljubljana 1956, стр. 64, иако има и обрнутих случајева, в. код Безлаја *op. cit.* 226.

Рашка: — По граду Расу и реци Рашкој називана је област *Рашка*;³ Ово је био раван пут који је у средњем вијеку везивао Зету и Рашку;⁴ Средиште источне области беше долина реке *Рашке* код данашњег Новог Пазара са тврђавом *Рас*, у којој је, све до почетка владе цара Манојла, за неко време пребивала грчка посада. Убрзо се исток Србије почео у иноземству називати *Расијом*, име које први пут налазимо забележено код Анзберта (1189)⁵; Странци су земљу српског краља звали *Sclavonia, Servia* . . . а од краја XII века највише *Rassia* . . . Из домаће краљевске титуле лепо се види како је држава постала сједињеном две групе земаља у унутрашњости и у приморју. Она гласи . . . на латинском: „*totius Rassae et Maritimae*“ . . . Унутрашњост, права Србија или Рашка. . . —⁶

Зета: — У средњем веку назив старе Дукље (данашње Црне Горе)⁷; област старе Дукље или Диоклитије, углавном данашње Црне Горе; Зета се делила у две области: *Доњу Зету* са приморјем и подручјем око Скадарског Језера и на Горњу, са планинама од Подгорице на север. . .⁸ Према глави XXX Барског родослова *Зета*, односно Дукља, се састојала од девет жупа⁹; И тако Мирослав, Немања и Константин заузеше *Зету* са свим градовима сем Котора —.¹⁰

Босна: — Добила је „своје име по истоименој ријеци“;¹¹ Некада се то име везивало само за горњи ток ријеке Босне . . . њој се прикључивала Усора у доњем току Босне и можда још и долина горњег Врбаса. . . Све друго припојило се доцније; „Име *Босна* данас се односи на територију између Дрине, Саве, Пљешивице, Динаре и Ивањског седла“¹².

б) Хидроним се преноси на топоним који обухвата целу или скоро целу област која се налази уз реку. Указујемо на неке од таквих примера:

Рама: — *Рамом* се назива, у наше време, мала али изразито предеона целина степињена између Босне и Херцеговине. Обухвата читав

³ О овоме хидрониму-топониму в. П. Скок, *О њидјевским изведеницама*, Питања савременог књижевног језика, Сарајево, књ. II, 1951, стр. 13. Ту је у основи старо насеље *Рас*, а преко етника *Рашанин* добили смо *Рашка*, ор. cit., 14 и књ. IV, 185, испод текста. Друкчије, и погрешно, *Рашка* се објашњава у RЈAZiU, s. v. Ту читамо „*postalo od rasъskъ, гаъкъ*“ што је фонетски неизводљиво, уп. *ѣласънь>ѣласан*.

⁴ *Историја Црне Горе*, I, 28.

⁵ Јиречек, *Историја Срба*, I, 224.

⁶ Ор. cit. 256.

⁷ *Мала енциклопедија „Просвета“*, Београд, s. v. Зета.

⁸ СНЕ, s. v. Зета.

⁹ *Историја Црне Горе*, I, 318; в. и *Историја народа Југославије* I, карта на 249. страни. Код Вука стоји да је Зета „земља око те воде (између Херцеговине, Арбаније, Црне Горе и језера Скадарскога, *Рјечник* II, s. v. Зета).

¹⁰ М. Орбини, *Краљевство Словена*, Београд 1968, 16.

¹¹ *Енциклопедија Југославије*, s. v. Bosna i Hercegovina. О пореклу ове именице в. Р. Скок, *Етимолошки рјечник* s. v. Bosna. Ту читамо да су називи за све „*veće savske pritoke predslavenski i predrimski*“ а Босна је „*zaciјelo* . . . i predindoevropska riječ.“

¹² *Енциклопедија Југославије*, s. v. Bosna i Hercegovina.

слив *Рама* . . . као и горњи и средњи слив речице Дољанке, а некада је Рама означавала већу област¹³; Случај имена *Рама*, у значењу за ширу област, па и за читаву Босну, није . . . осамљен, само што се то име није толико раширило и укоренило као име Рашке¹⁴; *Рама* је обухватала басен истоимене ријеке¹⁵, уп. и: У угарској краљевској титули назива се Босна (од 1138) *Рамом* (rex Ramae), именом реке *Рама* . . . —¹⁶;

Расина: жупа „јамачно на ријеци која се сада зове *Расина* и код Крушевца утјече у Мораву“¹⁷;

Ресава: — Деспоту остаде северни део, северно од Крушевца и западне Мораве, са Смедеревом, Голупцем, *Ресавом*, Рудником¹⁸; Прими Махроут баша . . . Жрњовић и *Ресавоу* —¹⁹;

Гокчаница: *Гокчаница* је — добро затворена жупа . . . око речице *Гокчанице* и поред *Ибра* —²⁰;

Стјуденица: *Стјуденица* захвата — цео леви слив реке *Ибра* између реке Студенице на западу, Чемерна на северу и *Ибра* на Истоку —²¹;

Ибар: — *Ибаром* се . . . зову насеља која су по дну и по странама *Иброве долине* —²²;

Лашава, обухватала је подручје уз слив истоимене реке²³;

Тошлица — земља кроз коју тече ријека Тошлица —²⁴; — Он је оу Тошници зидао цркву богородици на оусти рѣкы рекомъне Косъльнице —²⁵;

Овакво значење могу имати и други хидроними: *Лејенице*, *Млава*, *Колубара*, *Јадар* и др.

в) Хидроним се преноси на област која захвата само један део слива реке, стара жупа (о овоме исп. ниже):

Лејеница: — У време Немањића, жупа је често била подељена на два дела: горњу и доњу жупу, према току реке, на пр. две *Лејенице* и два *Ибра* у жичком натпису, два *Лаба* у бањској повељи —²⁶;

¹³ М. Филиповић, *Рама у Босни*, Насеља 35, стр. 3.

¹⁴ Ор. cit., стр. 10.

¹⁵ *Зборник К. Јиречека*, I, 241.

¹⁶ Јиречек, *Историја Срба*, I, 133.

¹⁷ Ђ. Даничић, *Рјечник из српских старина*, s. v.

¹⁸ Јиречек, ор. cit., 382.

¹⁹ Даничић, ор. cit. s. v.

²⁰ Р. Павловић, *Ибар и Гокчаница*, Насеља 30, 223.

²¹ Р. Павловић, ор. cit. 222.

²² Павловић, ор. cit. 221.

²³ *Зборник К. Јиречека*, I, 242.

²⁴ Даничић, *Рјечник*, s. v.

²⁵ Ор. cit.

²⁶ Јиречек, *Историја Срба*, II, 4.

Ибар: — Предео у долини *Ибра* ниже Јариња до Западне Мораве чини *жују Ибар*, а предео око *Ибра* више Јариња до Звечана *жују Горњи Ибар* — 27;

Нерейва: — Данас обично област у горњем току слива ове реке; Дукљанин спомиње жупу *Раму*, после *Нерейве*²⁸; — Који је био господар *Нерейве* — 29;

Босна: Раније је „обухватала . . . само горњи крај ове реке“³⁰;

Морава: — Назив Морава се употребљава и данас у народу и значи предео који обухвата села на десној страни Западне Мораве око Краљева и Трстеника;³¹ У неродним годинама увек су храну доносили из *Мораве*³²; Кад је *Морава* гладна, гладни су девет кадил’ка — 33;

Пива, област у горњем току истоимене реке: — Јула месеца 1453. Владислав . . . склопи сам на своју руку у планинама *Пиве* мир с оцем;³⁴ Дах му Гацко и *Пиву* — 35;

Зеџа: — Данас се Зетом назива само депресија од Титограда до Скадарског језера коју ријека Цијевна дијели на *Горњу* и *Доњу Зеџу*³⁶; Почели су тежити за краљевством Рашке и *Доње Зеџе*³⁷; Деса владаше у Хуму, све до Котора и у *Горњој Зеџи* називајући се баном, војводом — 38.

Цејина: — Бегови позову кметове у Далмацију да им земљу обрађују и населе их *по Цејини* . . . ; Тада се и сељаци Дувна и Раме населише у *Цејини* — 39.

Овакво значење, именовање веће земљишне просторије, могу имати и ови хидроними: *Морача*⁴⁰, *Моравица*⁴¹, *Тойлица*⁴², *Црмница*⁴³, *Гружса*⁴⁴, *Млава*⁴⁵ и др.

²⁷ Р. Павловић, *op. cit.* 221.

²⁸ М. Филиповић, *Рама*, стр. 9.

²⁹ М. Орбини, *Краљевство Словена*, Београд 1968, 149.

³⁰ Јиречек, *Историја Срба*, I, 68—69.

³¹ Павловић, *op. cit.* 222.

³² Николић: *Крајиније* и Власина стр. 15.

³³ Николић, *op. cit.* 15.

³⁴ Јиречек, *op. cit.* 379.

³⁵ О. Благојевић, *Пива*, Београд 1971, стр. 11, из Хрисовуље краља Милутина, 1313—1318.

³⁶ *Историја Црне Горе*, I, 318; Јиречек, *Историја Срба*, II, 4.

³⁷ М. Орбини, *op. cit.* 15.

³⁸ *Op. cit.* 15.

³⁹ Ј. Цвијић, *Балканско пољоустрво*, 150.

⁴⁰ Јиречек, *op. cit.* I, 67.

⁴¹ Јиречек, *op. cit.* II, 35.

⁴² Јиречек, *op. cit.* 64, 375.

⁴³ Јиречек, *op. cit.* 64.

⁴⁴ Данас обично предео у средњем току реке Груже, раније жупа Борач, в. код Даничића, *Рјечник сџарина*, s. v. Борчъ.

⁴⁵ В. Ј. Цвијић, *Из друштвених наука*, Београд 1965, 261.

Нису ретки случајеви да се у сливу једне реке јаве две жупе⁴⁶ обично горња и доња, уп. *Горња Грузжа — Доња Грузжа, Горња Зејна — Доња Зејна, Горња Дрежница — Доња Дрежница, Горња Рама — Доња Рама*. Ту чак и *Средња Рама* и сл. Код *Босне*, опет, имамо поделу према странама света: *Источна Босна, Зајадна Босна и Централна Босна*.

г) Хидроним се преноси на име само једнога места које се налази на обалама реке:

Бела вода — Бела Вога, Бела река — Бела Река; Бијела ријека — Бијела Ријека, Црнојевића ријека — Црнојевића Ријека; Бели појок — Бели Појок; такви су и ови примери: *Дрежница, Јабланица, Требижцај, Рама*. Ова је појава врло обична на српскохрватском језичком подручју.⁴⁷

У вези са овим поставља се питање: да ли је преношење хидронима на топониме особина коју су наши преци донели у свом језичком осећању, која је, дакле, општесловенска, или је то особина само нашега језика, настала овде, на овом тлу?

Наш материјал упућује на овакве закључке:

1. Преношење хидронима на топониме врло је стара и честа појава. Налазимо је у свим словенским језицима, исп.: *Москва* — река и град; *Морава* — река и област у ЧСР; *Пчиња* — река и град у Македонији; *Лом* — река и град у Бугарској, исп. и ове примере: *Орава, Brecz*⁴⁸, *Možica, Bistrica*.⁴⁹

2. Преношење хидронима на топониме налазимо и у несловенским језицима, уп. у француском: *Rhin* (Рајна) са два департмана: *Bas-Rhin* (центар Strasbourg) и *Haut-Rhin* (центар Colmar); *Moselle* (центар Metz); *Oise* (центар Beauvais); *Saône*: *Haute Saône* (центар Vesoul); *Sarthe* (центар Le Mans); такви су и ови примери: *Seine, Marne, Loire, Isère* —

⁴⁶ Неки од примера који се дају у овој групи дати су и у претходној. То је и схватљиво, јер је стара жупа некада захватала цео слив једне реке, а некада је то само један део тога слива, једно подручје у сливу те реке. Ово нарочито код река са дужим током. Истина, нису ретки случајеви да једна река у своме току зна за два или више имена, исп. о овоме код Јиречека за Нишаву, Зборник К. Јиречека, Београд 1959, 498; код Жучкевича се такође налазе потврде за овакво стање, оп. cit. 32—33, в. и код Безлаја, оп. cit. I, s. v. Драгоња. У Херцеговини река *Требижцај*, десна притока Неретве, има три имена: *Млада, Тихаљина* и *Требижцај*, а и Зета зна за два имена: *Грачаница* и *Зејна*.

⁴⁷ Уп. код Скока, оп. cit. II, стр. 12 где пише да је идентичност хидронима и топонима обична појава у нашем језику, о томе в. и И. Дуриданов, *Јужнословјанскије речни названја и њихноје значење за славјански топонимичен ајлас*, Славјанска филологија бр. 3, Софија 1963. стр. 180—211; J. Perwolf, *Slavische Völkernamen*, ASIPhil. XVII и XVIII.

⁴⁸ J. Rozwadowski, *Studia nad nazwami wód słowiańskich*, Krakow 1948, стр. 4. За *Ојаву* у значењу имена области ту читамо: *Nad Orawą leży stolica kraju tejże nazwy...*

⁴⁹ F. Bezlej, оп. cit. II, 37 „*Možica... potok in dolina na koroško-štaj. meji pri Hutterbergu v Avstriji*“; За Бистрицу Безлај истиче да је „*Na Slovenskem... okoli 20 krajev Bistra in Bistrica... na Koroškem 14*“, оп. cit. 64; в. и E. Dickenmann: *Studien zur Hydronimie des SaveSystems*, Budapest 1940.

свуда се име реке преноси на целу област. И талијански језик зна за такве случајеве: *Versilia, il Ticino*, као и албански: *Klina* — река и село; *Drenica* — река и област.

3. Ова је појава, хидроним = топоним, нарочито честа у крајевима српскохрватског подручја који се налазе јужно од Саве и Дунава, посебно примери када се хидроним преноси на већу географску површину, што, на извештајан начин, упућује на претпоставку да је и језички супстрат овде могао имати свога утицаја.

4. Да је супстратска основа ту могла да врши неки утицај, говорили би и ови моменти:

а) Наши преци су по досељењу на Балкан преузимали од староседелачког становништва постојеће хидрониме, нарочито оне који су именовали веће реке⁵⁰ (Босна, Зета, Неретва). Имена тих река они су врло често преносили и на области, на целе жупе.⁵¹ Историчари нас обавештавају да је стара жупанија обухватала „обично само једну речну долину или котлину у карсту“ и да су имена тих жупа најчешће била имена река које теку кроз те жупе; уп. код Јиречека: „Већина имена жупа била (су) имена река као Лепеница, Топлица, Црмница, ређе нарочита имена крајева, као Дубрава.“⁵² Да је то везивање хидронима и жупе стара појава потврђује нам и Дукљанин код кога налазимо забележене жупе: *Раму, Пиву, Морачу, уз Оношош и Невесиње*⁵³;

б) Да везивање хидронима за топониме није искључиво словенска, нити, пак, српскохрватска особина, показују нам и наведени примери из француског и других језика. Зато се и могло десити да су наши преци по доласку на Балкан под општесловенским творачким импулсом, а нешто и под утицајем затеченог стања, почели да вежу хидроним за топоним. Било је случајева да је нека жупа, или област, изгубила своје старо име и добила ново, према реци. Такав је случај са Зетом. У Јиречековој Историји Срба читамо да је старо име „Диоклитије потиснуто. . . било, постепено од IX века, називом Зета . . . како се зове једна река у тој области“⁵⁴, а једно време су Срби Јадранско море звали „Диоклитско море“; а Скадарско језеро „Диоклитско језеро“.⁵⁵ Даље, стари назив области, који није био везан за хидроним, доста брзо је напуштен и замењен новим називом — према хидрониму.

⁵⁰ Овакви хидроними су врло стабилни и тешко се мењају, в. код Скока, ЈФ XVIII, 258, као и Топоров—Трубачев, ор. cit. 3.

⁵¹ Жупа и жупан су „позајмљени ромејски архаизми“ М. Будимир, *Класично њорекло израза жуџан и сџоџан*, III међународни конгрес слависта, св. 2, стр. 189.

⁵² Јиречек, *Историја Срба*, 64. У *Историји Црне Горе*, I, 318 налазимо да се Зета, односно Дукља, састојала од девет жупа међу којима су биле Горња и Доња Зета, Црмница.

⁵³ Јиречек, ор. cit. 65, као и *Зборник К. Јиречека*, I, 230, *Историја Црне Горе*, I, 318.

⁵⁴ Јиречек, *Историја Срба*, I, 65, *Зборник К. Јиречека*, I, 230; *Историја Црне Горе*, I, 318.

⁵⁵ Јиречек, ор. cit.

в) Да је преношење хидронима на топониме могло бити подржано и од супстратског језичког елемента, говорио би и овај моменат. Појава преношења хидронима на жупе углавном је везана за подручје данашњих република Црне Горе и Босне и Херцеговине. У тим крајевима нашега језика, ако изузмемо граничне реке: *Дрину*, *Уну* и *Саву*, нема префиксално-суфиксалног образовања топонима, нема *Позеђе*, *Понерейвље* или *Побосње*, *Поврбасје*. Конфигурација земљишта овде није имала пресудну улогу. Не ни фонетски моменат. Значи да су неки други фактори утицали на усвајање топонимског обрасца хидроним-топоним и да тај факат објашњава зашто овде није дошло до уопштавања опште-словенског начина именовања долина уз речне токове. То је могао да буде утицај староседелачког становништва и њихова територијална подела.

5. Ако једна жупа има више река, за њено се име не уопштава ниједан од тих хидронима, него се узима неко друго име. Такав је случај са жутом Лука у Херцеговини која се простирала с обе стране Неретве „у оном крају гдје се у њу улијевају Требижат, Брегава и Крупа“⁵⁶ — данашње Чапљинско и Габеоско поље. А ако у жупи није било ниједне реке, или не тако велике да би се њено име могло пренети на целу жупу, жупа је називана по већем месту које се у њој налази. Такав је случај са *Невесинем*, *Имојом* (Имотским), *Ливном* и сл.⁵⁷

II. Деривациони типови топонима, са хидронимом у основи, такође се срећу на српскохрватском језичком тлу. Ту разликујемо три подврсте таквих топонима:

а) П р е ф и к с а л н и т и п: П о д и б а р, З а д р и м

Овај тип није тако чест на српскохрватском језичком подручју. Имамо следеће потврде:

Подибар — предео између Ибра и Западне Мораве⁵⁸; — равница. . . од десне обале Ибра измеђ Мораве и измеђ подручја Столова⁵⁹; — предјел у Србији уз ријеку Ибар — .⁶⁰

Надигбар — предео на левој страни Ибра од ушћа Дубочице. . . па до ушћа Ибра испод Краљева⁶¹; — у народу су у употреби и називи „Подкопаоник“, „Плаха“, „Гокчаница“, „*Надигбар*“, „*Подигбар*“.⁶²

Задрим — често се у рано пролеће срастају изгладнели људи и жене који силазе у Метохију, у Забојану и *Задрим* — .⁶³

Забојана — који силазе у Метохију, у *Забојану* — .⁶³

⁵⁶ *Зборник К. Јиречка*, I, 238, 293; в. и *Историја Срба*, 67, испод текста. Посебно је питање, у овој проблематици, да ли су, и колико, на стварање жупа имале утицај грчке теме, о којима в. Г. Острогорски, *Историја Византије*, 113—114, 232.

⁵⁷ Јиречек, *op. cit.* 67.

⁵⁸ Р. Павловић, *Ибар и Гокчаница*, Насеља, књ. 30, 225.

⁵⁹ М. Милићевић, *Кнежевина Србија*, 648.

⁶⁰ Вук, *Рјечник*, s. v., RJAziU, s. v.

⁶¹ Павловић, *op. cit.* 223.

⁶² Павловић, *op. cit.* 224.

⁶³ Ј. Цвијић, *Балканско њолуострво*, 154.

Микротопономастика наше језичке области, без сумње, обогатиће наш списак. За сада могу навести неколико примера овога типа образовања топонима из Бјелопавлића: *Подградуловац*, *Појийишијей*, *Подлешковац* (Подаци Д. Ђупића).

Префиксални тип топонима, али без везе са хидронимом, иначе је обичан на нашем језичком тлу, уп. *Појикойаоник*⁶⁴, *Подвелез*, поред *Подвелезје*⁶⁵, *Подбусак*, *Појиком*, *Подјрмеч*.⁶⁶

б) Суфиксални тип: Тимочиште

Овај тип творбе топонима од хидронима је изразито непродуктиван у српскохрватском језику. Ја имам само једну потврду из Српских новина за 1873. годину: *Тимочиште* — име земљишта у црноречком округу у Србији —. Тај облик је још увек жив у тимочком крају.⁶⁷

в) Префиксално-суфиксални тип:

Овај тип топонима је нешто продуктивнији на српскохрв. језичком тлу. Јавља се у неколико варијаната: а) *ѿо* + хидроним + је: *Поморавље*; б) *ѿо* + хидроним + *ина*: *Посавина*; в) *за* + хидроним + је: *Задунавље*; г) *међу* + хидроним + је: *Међумурје*. Неколико потврда:

а) Тип *Поморавље*. Често се срета, нарочито у источном делу наше језичке области:

Подравље: — Велико робљење и пустошење учинише Турци по *Међумурју* и *Подрављу*; И ја ћу ти у *Подравље* доћи; Гони свога низ *Подравље* дору (RЈAZiU, s. v.); Бенеших (Poljsko-hrvatski гјечник) наводи *Подравље*, али ту одредницу упућује на Подравина —;

Подримље: — Те ти ајде у *Подримље* равно (Вук, Рјечник); код Г. Елезовића (Речник косовско-метохиског дијалекта, СЗДб, IV) за *Подримље* се каже: — покрајина на левој страни р. Белог Дрима —; Даничић у Рјечнику из српских старина даје *Подримје*; *Подримље* или Метохија —⁶⁸;

Подриње: — област на лијевој обали Дрине, свакако босанска „Drina jupania juxta Fluvium“ попа Дукљанина —⁶⁹ Потврде дају Даничић, из Monumenta serbica; Подрињью⁷⁰ чак и Подрњью⁷¹ и RЈAZiU, s. v. Вук — das Land längs der Drina, regio circumdrinana, са потврдом из народне поезије: Чупић чува Мачву и *Подриње*; уп. и ове примере: Подручје Пљеваља је сигурно имало увијек жив саобраћај према сје-

⁶⁴ Павловић, ор. cit. 223.

⁶⁵ Канаџ, Т., *Подвелезје и Подвелешци*, Сарајево 1955.

⁶⁶ О овоме типу исп. М. Карађ, *Назвју тјејсстве тури Подгора . . .* Varšava 1955, као и В. А. Никанов, *Русские префиксно-бесуффиксные названия*, Ономастика, III, 1961.

⁶⁷ Исп. код Жучкевича, ор. cit. 55.

⁶⁸ *Зборник К. Јуречека*, I, 284.

⁶⁹ Ор. cit. 241.

⁷⁰ *Monumenta serbica*, 448.

⁷¹ Ор. cit. 280, 248, 226.

верозападу, са *Подрињем*⁷²; икавци су и муслимани горњег *Подриња*⁷³; икавци горњег *Подриња* пореклом (су) из Босне —⁷⁴;

Подоунавље: код Вука: *das Land längs der Donau, regio circumstrana*; код Даничића: *regio circumdanubiana*; уп. и ове примере: Поморију и подџнавию⁷⁵; Господињ србљимь и подџнавию⁷⁶; Господарь србљимь и Подџнавию⁷⁷; затим: Јустинијанова изградња у Илирику и *Подоунављу*⁷⁸; — Војска Словена из *Подоунавља* „продире до Драча“⁷⁹; — из јужне Русије преко доњег *Подоунавља* ка западу —⁸⁰; — наговјештавао је велику отоманску офанзиву на још неосвојена балканска подручја и на *Подоунавље*⁸¹ —; — у *Подоунављу* и *Посављу* —⁸²; — да источног освајача потисну из *Подоунавља* и Балкана —⁸³; — на Балканском полуострву и у *Подоунављу*⁸⁴ —; — Личана има у многим селима *Посавља* и *Подоунавља* —⁸⁵;

Полимље: — Предјел уз ријеку Лим на обје стране⁸⁶; уп. и ове потврде: Тим путем . . . остварена је директна веза са *Полимљем* и даље са подунавским басеном⁸⁷; у долину Лима и уопште у област *Полимља*⁸⁸ у Метохији и *Полимљу*⁸⁹; *Горње Полимље* је до почетка XIV в. било готово покривено манастирским метохијама⁹⁰; у деспотовину спадало је читаво *јорње Полимље*⁹¹; на истоку је граница била негде у *Полимљу* —⁹²;

Покуље: — Крај *nad brzegami rzeki Кору* (*Benešić*), уп. и: Припада му читав крај између Саве и Драве на исток . . . и још доње *Покуље*⁹³; У RЈAZiU Покупље се даје као „*ime dvjema selima u Hrv.*

⁷² *Историја Црне Горе*, I, 29.

⁷³ Ј. Цвијић, *Балканско њолуосџрво*, 136.

⁷⁴ Оп. cit. 136.

⁷⁵ *Monumenta serbica*, 182.

⁷⁶ Оп. cit. 195, 200.

⁷⁷ Оп. cit. 223, 224.

⁷⁸ *Византијски извори за историју народа Јуџославије*, I, 53.

⁷⁹ Оп. cit. 38.

⁸⁰ *Историја Црне Горе*, I, 59.

⁸¹ *Историја Црне Горе*, II, 229.

⁸² *Јиречек, Историја Срба*, II, 97.

⁸³ Р. Самарцић, предговор Орбинијеву Краљевству Словена, Београд 1968, СХII.

⁸⁴ Оп. cit. СХV.

⁸⁵ Ј. Цвијић, *Балканско њолуосџрво*, 143.

⁸⁶ *Етнографски зборник*, 4, 354; 5, 606.

⁸⁷ *Историја Црне Горе*, I, 58.

⁸⁸ Оп. cit. 29.

⁸⁹ Оп. cit. II, 2, 413.

⁹⁰ Оп. cit. I, 1, 51.

⁹¹ *Јиречек, Историја Срба*, II, 323.

⁹² С. Тирковић, коментар уз Орбинијево Краљевство Словена, 361.

⁹³ Р. Катић, *Suvremena istraživanja o jeziku . . . Simpozijum o teritorijalnom i hronološkom razgraničenju Ilira . . . NDBiH Sarajevo 1964*, стр. 26.

županiji zagrebačkoj blizu rijeke Kupe⁹⁴, а из Monumenta croatica ту се наводи пример: Jandrijaš Korčić od Pokurja —;

Поморавље: — die Gegend an der Morawa; regio circum Moravam flumen (Вук, Рјечник), уп. и: Поморавиџ (Даничић, Рјечник); Врла Река . . . упућена је искључиво ка *Поморављу*⁹⁴; као *Врањском Поморављу*⁹⁵; у *Поморављу* и на Ибру⁹⁶; преместило се доцније државно тежиште у богате земљорадничке долине Дрима и *Поморавља*⁹⁷; *Алексиначко Поморавље*, *Врањско Поморавље*, *Нишко Поморавље* — ⁹⁸;

П о м у р ј е. — На географским картама и у речницима овај облик нисам нашао. Нашао сам га у дневним листовима, када је у јулу месецу 1972. Мура поплавила многа насељена места:

Катастрофалне поплаве у *Помурју*; Поплављена подручја у *Помурју* су данас надлетели хеликоптером . . . ; Положај у Помурју . . . није битно измењен (Политика, 18. јул 1972); Критично у *Помурју* и Подравини . . . ; Опасност од водене стихије у *Помурју* и Подрављу још увијек није прошла; Најновији подаци из *Помурја* . . . уливају наду; Положај у *Помурју* . . . није битно измијењен (Ослобођење, 18. јули 1972).⁹⁹

Понишавље: — одржана је годишња скупштина Ловачког друштва „Понишавље“ — ¹⁰⁰;

Посавље: — die Gegend längs der Sava, circumsavana regio (Вук, Рјечник). РЈАЗИУ такође даје Посавље, Бенешки овај лик упућује на Посавина; уп. и ове потврде: у Подунављу и *Посављу*¹⁰¹; поред Подунавља, јавља се изузетно и *Посавље*; господињ всѣмь Срблѣмь, Подунавлю и *Посавио* —;¹⁰²

Пошарје: — Полимље и *Пошарје* су делови српских земаља¹⁰³; Исте те године унијет је у дефтер добара Иса-бега Исаковића вилајет Никшићи у Полимљу и *Пошарју*¹⁰⁴; у *Пошарју* и данас се читава једна

⁹⁴ Р. Николић, *Крајиније и Власина*, Насеља, стр. 10.

⁹⁵ Ор. cit. 13.

⁹⁶ *Историја Црне Горе*, II, 2, стр. 413.

⁹⁷ Јиречек, *Историја Срба*, II, 96.

⁹⁸ Драгослав Антонијевић, *Алексиначко поморавље*, СЕЗБ. LXXXIII, 104.

⁹⁹ За област око Муре устаљен је назив *Међимурје* „претежно низинска област панонског руба између Драве и Доње Муре“ (Енциклопедија Југославије, s. v. и *Прекомурје/Прекмурје* „сјевероисточни дио Словеније . . . Простире се сјеверно од Муре, до развођа Рабе на сјеверу, односно од Кучнице на западу, до доње Крке и Лендаве на истоку“ то је „у ствари . . . дно широке Мурске долине“ (Енциклопедија Југославије, s. v.). Као што видимо, за област око Муре постоје други називи: *Међимурје* и *Прекомурје*. Фонетски лик Помурје створили су новинари, аналогно осталим топонимима овога начина творбе, само је питање да ли ће се он и задржати у употреби.

¹⁰⁰ *Полијшка*, б. 4. 1972, стр. 14.

¹⁰¹ Јиречек, *Историја Срба*, II, 97.

¹⁰² Ор. cit. 348.

¹⁰³ *Насеља I*, 227.

¹⁰⁴ *Историја Црне Горе*, II, 366.

група насеља под планином Љубишњом Подгором зову¹⁰⁵; за *Горње Пошарје* било је најважније отварање рудника у Брскову¹⁰⁶; њене највеће висине у *Пошарју* према Дурмитору и Волујаку —¹⁰⁷;

Пошисје: — die Gegend um die Theis, das Theisgebiet, circumtibiscana regio (Вук, Рјечник), уп. и овај пример: али се . . . дају пратити и до слива Мориша и до *Пошисја* —¹⁰⁸;

Поуње: — крај над рјека Уна (Венешић), уп. и примере: у *Поуњу* има више топонима истога коријена¹⁰⁹; Бабин Поток, село у *Поуњу* (RJAziU) једно брдо и *Рошњи* назива се Prkos —¹¹⁰;

Има потврда и за *Повардарје*: Народ у горњем *Повардарју* уста на оружје¹¹¹; податак о доласку градитеља из *Повардарја* у Зету¹¹² —; и Поморишје (Вук, Рјечник).

б) Тип *Посавина*. — На српскохрватском језичком подручју овај тип топонима је врло редак. Постоје само две веће равнице са именом тога начина творбе: *Подравина* и *Посавина*. У RJAziU s. v. Posavina се констатује да није потврђен тај облик „ni u jednom starijem rječniku osim Ivekovićevu“. То се исто каже и s. v. Podravina, са напоменом да се „govori i piše kadgod zatreba“. Интересантно је што Венешић у свом Хрватско-пољском рјечнику Посавље и Подравље упућује на одреднице *Посавина* и *Подравина* („Posavlje n p Posavina“) где се дају и дефиниције.¹¹³

в) Тип — *Задунавље*: Врло редак лик топонима на српскохрватском тлу када означава речне долине: — Словени из средњег *Задунавља*¹¹⁴;

г) Тип *Међумурје* / *Међумурје* такође се своди на овај једини пример.

Изнесени материјал јасно показује да на српскохрватском језичком подручју постоји неколико типова топонима којима се именују речне долине. Најпродуктивнији су недеривациони — *Босна*, *Ресава*; и деривациони: префиксално-суфиксални: *Подриње*, *Поморавље*; знатно су ређе потврде за друге типове.

Ако се боље осмотри наш материјал, лако ће се закључити да постоји јасно уочљива територијална распоређеност појединих наших типова. Док је недеривациони тип *Рашка*, *Босна* чест у јужнијим пределима наше језичке области, деривациони тип (*Поморавље*) чешћи је у источнијим крајевима те територије. Деривациони тип *Посавина*, ма

¹⁰⁵ *Насеља*, I, 230.

¹⁰⁶ *Историја Црне Горе*, II, 1, стр. 51.

¹⁰⁷ *Насеља*, I, 231.

¹⁰⁸ *Историја Црне Горе*, I, 58.

¹⁰⁹ *Историја Црне Горе*, I, 287.

¹¹⁰ Sv. Georgijević, *Pitanja sav. knjiž. jezika*, Sarajevo 1956, 132.

¹¹¹ Ст. Станојевић, *Историја српског народа* 1921, 28.

¹¹² *Историја Црне Горе*, II, 2, стр. 416.

¹¹³ О наставку -ина в. Р. Skok, *Etimologijski rječnik*, s. v.

¹¹⁴ *Византијски извори* I, 39.

колико да је редак, везан је за прекосавско подручје нашега језика. Чини нам се да и овај моменат — дистрибуција појединих типова — указује на могућност постојања утицаја језичког супстрата на уопштавање првога типа и да је тај тип потиснуо општесловенски префиксално-суфиксални тип у тој области српскохрв. језика. Да није у питању тај моменат, тешко би се схватило зашто у јужним крајевима наше земље нема овога општесловенског типа, зашто нема, рецимо, *Позеће*, *Поморачје*, *Понерейвље*, *Побосње*¹¹⁵ и сл. Фонетски разлози: стварање облика тешких за изговор, овде нису били пресудни. Ако се могло јавити *Поморавље*, могло је и *Понерейвље*, ако смо добили *Поџисје*, могло се појавити и *Побосње*, *Поврбасје* и сл. Дакле, фонетски моменат овде није био никаква препрека за стварање топонима на општесловенској подлози, и по општесловенском обрасцу. Посреди је био други и другачији разлог зашто није дошло до образовања таквих топонима — назива за пределе према хидронимима — у овим крајевима. То је, чини ми се, усвајање постојећих назива од староседелачког становништва и уопштавање хидронима и за топониме. Када се једна област почела називати *Зетом* или *Рашком*, односно *Нерейвом* или *Босном*, није више било потребе да се за те појмове образују нови називи, они префиксално-суфиксалног типа. Тамо, пак, где није била пракса да се хидроним преноси на топоним, или није била тако честа та појава, јављали су се и деривациони типови топонима са хидронимом у основи. У западнијим крајевима наше језичке области — можда знатно доцније, јавио се нови тип ових топонима, тип *Посавина*, који се није проширио јужно од Саве.

Префиксално-суфиксални тип топонима са хидронимом у основи познат је и другим словенским језицима:

У словеначком имамо: *Podravje*¹¹⁶, *Posavje*; ту имамо и: *Porurje*, *Posarje*.¹¹⁷

За словеначки је карактеристично постојање и суфиксалног типа ових топонима: *Savlje*, *Dravlje* и сл.¹¹⁸ У историјској граматици словеначког језика проф. Рамовша налазимо констатацију да процесом јотовања настају „*stanovniška (sedaj krajevna) imena s sufiksom -ian: Borovlje -borov-ian-e, prebivalci kraja Borovo*“. Тако и: *Orehovlje*, *Štrahovlje*, *Vrhovlje*, *Žablje*, *Dobravlje*, *Savlje* (pri Ljubljani) *sav-ian-e* „Prebivalci ob Savi“.

Ови примери изискују посебно објашњење. Ево зашто:

1. То је суфиксални тип топонима који није тако обичан; у српскохрватском језику га и нема;

¹¹⁵ Код Стјепана Павичића (*Podrijetlo hrvatskih i srpskih naselja i govora u Slavoniji*, JAZiU 1953) налазимо и потврде за Побосање и Поспечје, уп.: starosjedoci u lijevom Podrinju, desnoj Posavini, Pobosanju и Posprečju“ (стр. 51); као и: „iz lijevog Podrinja, Posprečja i desnog Pobosanja“ (op. cit. стр. 57), али ти облици не живе у народу крајева куда теку ове реке.

¹¹⁶ *Slovenski pravopis*, Љубљана 1950, s. v.

¹¹⁷ Op. cit., ту према Ruhra и Saara.

¹¹⁸ F. Ramovš, *Historična gramatika slovenskega jezika*, I, Ljubljana, 1924, 62, в. и А. Вајес, *Besedotvorje slovenskega jezika*, I, Ljubljana 1950.

2. Топоними ове врсте по свом фонетском лику одударају од оних изведених наставком *-вје*, уп. *Posavje* и *Savlje*, што упућује на закључак да нису у питању иста образовања.

3. У примерима као *Savlje*, *Dravlje*, како то показују и њихови обрасци које даје Рамовш, имамо суфикс-*иан* и старо јотовање, дакле са *вљ*. У примерима типа *Posavje*, пак, имамо суфикс *вје* испред кога у словеначком није долазило до мењања претходних непалаталних сугласника. Отуда у словеначком *Posavje* и *Savlje*. Овај последњи тип настао је, свакако, перинтеграцијом наставка *-е* на основу са извршеним старим јотовањем, дакле: *Savlj + е*, управо ту је дошло до укрштања старог и новог образовања хидронимских деривата: *Сав + иан = Сављан*, а после се на општи део *Сављ* додао наставак *-е* према топонимима *Посавје*, *Подравје* и сл.¹¹⁹

У друга два јужнословенска језика, у македонском и бугарском, префиксално-суфиксални тип са хидронимом у основи, није обичан.

У македонском имамо: *ѿморие* — *ѿморје* „област покрај море“. Тако и *ѿречие*. Истина, у македонском се јавља и *Поваргарје*, што је, без сумње, преузето из српскохрватског језика. Ван ове категорије речи наставак *-је* сасвим је обичан у македонском језику, уп. *робје*, *ѿласје*, *снојје*, *војје*, *ливаје* и сл.¹²⁰

За бугарски језик речници такође дају: *ѿморие* (област крај море), *ѿречие* (земя местност расположена по течението на река), *ѿречието на Дунав*, *ѿречието на Искър*,¹²¹ или је: *Дунавска равнина*—равнината в Северна България включена между Дунав, северните склонове на Стара планина и Лудогорието¹²² —. Старији *буј.* језик, како ме обавештава један историчар и топономастичар тога језика, знао је и за *Подунавие*, *Поломие*, али савремени буг. језик не зна за такве типове ових топонима.

У источнословенским језицима овај тип топонима (*Поморавље*) сасвим је обичан. У белоруском имамо: *Поволожжје*, *Паднясьроуе*, *Падня-ѿроуе*¹²³. У украјинском налазимо: *Поволжја*, *Поднійрѿв'я*, *Поднісьрѿв'я*, као и *Надднійрѿв'я*, *Надднісьрѿянница*, *Наддунайщина*.¹²⁴ У руском имамо *Поочье*, *Поволжье*, *Пообье*, *Подонье*, *Поднесіровье*, *Подунавье*, *Подднейровье*, *Повислинье*, као и: *Предуралье*, *Приамурье*, *Приднејровье*.¹²⁵

¹¹⁹ О овоме начину творбе топонима в. А. Vaillant, *Les féminins en -ka du type Kotorka*, Mélanges ling. offerts à M. J. Vendryes, Paris 1923.

¹²⁰ Б. Конески, *Грамајика на македонскиот лий. језик*, Скопље 1966.

¹²¹ *Речник на съвремения български книжовен език*, т. II, с. v.

¹²² Ор. cit. s. v. дунавски.

¹²³ *Русско-белорусски словарь*, АН БССР, Москва 1953, с. v.

¹²⁴ *Русско-украинскии словарь*, АН УССР, Киев 1962, с. v., в. и Б. Д. Гринченко, *Словарь украинської мови*, Киев, 1907.

¹²⁵ Жучкевич, ор. cit., А. А. Шахматов, *Очерк древнейшего периода истории русской языка*, Энциклопедия слав. фил. Петроград 1915.

И западнословенски језици знају за овај тип топонима: исп. у чешком: *Polabi, Podunaji, Pomoravi, Povislí, Povltavi, Posazavi*, као и *Vrhlabi*.¹²⁶

У словачком је: *Polabie, Pomoravie, Pohronie, Považie, Potisie*.¹²⁷

У пољском налазимо: *Powisle, Pobuże, Podzwinie, Podniestrże, Zabuze*.¹²⁸

Цео изнесени материјал о називима долина уз речне токове на српскохрватском језичком подручју упућује на следеће закључке:

1. Начелно постоје два типа ове врсте топонима: недеривациони и деривациони.

2. Недеривациони тип је врло продуктиван, нарочито у јужнијим пределима српскохрватске језичке територије.

3. Иако је овај тип познат и другим словенским језицима (*Москва, Морава, Пчиња*), на његову продуктивност у том делу наше језичке области могло је имати утицаја и супстратско стање, предсловенска језичка ситуација.

4. Топоними овога типа могу именовати различите географске појмове: од средњовековне државе до засеока (*Босна — Крупа*).

5. Деривациони тип зна за неколике подврсте. Најпродуктивнији је префиксално-суфиксални тип: Поморавље. Овај тип топонима представља, у исто време, и продужетак општесловенског творачког импулса (уп. *Поволжје, Palabi*).

6. Овај префиксално-суфиксални тип знатно је обичнији у источнијим него у западнијим крајевима српскохрватске језичке територије.

7. У западнијим крајевима српскохрв. језичког подручја среће се друга врста префиксално-суфиксалног типа: *Посавина*. Истина, ни ту овај образац творбе топонима није сувише чест, али га зато у источнијим крајевима уопште нема.

8. Ма колико да је тип *Поморавље* продукт општесловенских језичких творачких импулса, друга два јужнословенска језика: македонски и бугарски не дају данас потврде за његово постојање (*Поваргарје* у македонском језику могло је бити преузето из српскохрв. језика).

9. Словеначки језик, као члан јужнословенске језичке заједнице, имао је у овој области језика властити развојни пут. Ту имамо не само *Посавје* и *Подравје* него и *Савље, Дравље*.

¹²⁶ *Slovník spisovného jazyka českého*, ČAV, Праг 1964, в. II, V. Vážný, *Historická mluvnice česká*, II, Праг 1964, 50, као и J. Gebauer, *Historická mluvnice jazyka českého*, III, Праг 1960, 171, F. Travníček: *Mluvnice spisovné češtiny*, I, Праг 1951, 518.

¹²⁷ *Slovník slovenského jazyka*, SAV, Bratislava 1963 s.v.

¹²⁸ J. Rozwadowski, op. cit. 241.